

TM	G. XXXVI	Br. 1	Str. 101-115	Niš	januar - mart	2012.
----	----------	-------	--------------	-----	---------------	-------

UDK 32:2]:929 Tokvil, A.

Pregledni članak

Primljeno: 06.06.2011.

Miroljub Jevtić
Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka
Beograd

ALEKSIS DE TOKVIL KAO PRETEČA POLITIKOLOGIJE RELIGIJE

Apstrakt

Politikologija religije, jedna od najmlađih iz korpusa političkih i neteoloških nauka o religiji, imala je svoje preteče. Jedan od najznačajnijih preteča je bio i Aleksis de Tokvil (1805-1859). U svome delu Tokvil je detaljno pokazao kako je teza francuskih prosvetitelja o privrednoj nerazvijenosti i neprosvećenosti kao glavnim izvorima religija pogrešna. Isto tako i da svaka religija ima i političko učenje. Samim tim religija i politika po njemu su neodvojive. Time je podstakao politikologe da u analiziranju politike počnu da proučavaju kako religija utiče na političke stavove. Na taj način je doprineo rađanju politikologije religije.

Ključne reči: politikologija religije, Aleksis de Tokvil, religija, politika, prosvetiteljstvo

Politikologija religije, mlada nauka koja se formirala u poslednjim decenijama 20. veka (Jevtić 2007a), kao i svaka druga nauka imala je svoje prethodnike. Oni su utirali put rađanju discipline. Jedan od najznačajnijih poslenika na tome polju je i francuski teoretičar Aleksis de Tokvil (Alexis-Charles-Henri Clérel de Tocqueville) (1805-1859). Tokvil je po profesionalnoj formaciji bio pravnik. Pored prava, interesovao se za mnoge druge probleme društvenog života.

Kao rezultat toga nastalo je delo koje važno za mnoge društvene nauke; za sociologiju i politikologiju posebno, isto tako i za filozofiju. Tokvilovo (2002) delo „O demokratiji u Americi“ smatra se u SAD jednim od najznačajnijih dela za razumevanje nastanka političkog sistema

ove zemlje. Tokvil je posebno značajan za sve društvene nauke koje se bave religijom, isto kao i za filozofiju religije. Živeo je u vreme kada je Francusku oblikovala ideologije koju su, zajedno sa Džonom Lokom i drugim, utemeljili čuveni filozofi francuskog prosvetiteljstva: Monteskije, Volter, Didro, Helvecijus, Holbah, Dalamber, Žan Žak Ruso... Da bi se razumelo zašto je Tokvil važan za nauke koje se bave religijom, a posebno za politikologiju religije, veoma je važno pokazati u čemu je suština stavova francuskih prosvetitelja prema religiji.

Francuski prosvetitelji su, generalno gledano, o rimokatoličkoj crkvi imali negativno mišljenje. To negativno mišljenje ne znači da su svi oni bili ateisti. Naprotiv po tom pitanju među njima je bilo razlike. Ali su uglavnom smatrali da religija, takva kako se ispoljava kroz učenje rimokatoličke crkve, nije dobra, a samim tim ni korisna čoveku, već obrnuto štetna. I tu su svi prosvetitelji imali sličan stav. Dakle po pitanju same religije kod njih je postojala razlika. Neki su bilo potpuni ateisti, dok su drugi hteli neku vrstu reformisane religije koju se nazivali deizam, na primer, Volter (Kolarić 1998, 164). Kažu da je Volter govorio da kako „mehanizam časovnika ukazuje na svog tvorca, tako i mehanizam sveta ukazuje na svog“. Mudri Volter dalje kaže „kako su ateizam i deizam samo za obrazovane i prosvećene ljude, ali da je za običan narod neophodna vera u Boga“ (isto). Po pitanju rimokatoličke crkve svi su, međutim, bili veoma kritični. Volteru se pripisuje slavna krilatica koja se odnosi na rimokatoličku crkvu: „Uništite bestidnicu“. Uglavnom su smatrali da je religija, takva kakva je, uzrok nerazvijenosti društva i neslobode. Sledeći tu misao, neki od njih su bili i tvrdi ateisti. Takav je bio Pol Holbah (1723-1789). U svome delu „Razotkriveno hrišćanstvo“ (D' Holbach 2006) napao je hrišćanstvo i religiju uopšte kao prepreku moralnom napretku čovečanstva. Koliko je bilo razlike među njima, vidi se iz toga što je Volter, koji je takođe bio kritičan prema crkvi, snažno osudio ovo delo (Voltaire 2009). Slično Holbahu mislio je i Helvecije. On je veoma mnogo uticao na materijalizam Karla Marksa (Kolarić 1998, 166).

Njihovi stavovi su presudno uticali na snažne političke pokrete, kakvi su bili američki rat za nezavisnost i francuska buržoaska revolucija. Sve do skoro, stavovi francuskih prosvetitelja o religiji dominirali su društvenom naukom. Vladalo je široko verovanje među zapadnim religiozima i društvenim poslenicima u potpunu pobedu i ispravnost nasleđa prosvetitelja. Zato su društveni poslenici imali stav da je religija posledica privredne nerazvijenosti i niskog stepena obrazovanja i da će, kako bude rastao životni standard i stepen obrazovanja, religija polako nestajati iz društvenog života. Sve to je trajalo sve do skoro. A naročito je svoju vrednost dobilo posle promena koje su zadesile Evropu 1968. godine i snažnog studentskog pokreta. O tome sada veoma popularni francuski filozof Mišel Onfre (2005), čija je knjiga „Ateološka rasprava“

prodana u tiražu većem od pola miliona primeraka, veli:

„Posle maja '68. stekli smo utisak da smo prešli na civilizaciju u kojoj više nema mesta za Boga niti za religiju, u kojoj judeohrišćanstvo nije zakon. Prešlo se na nešto drugo. A onda je došlo do potpuno nove međunarodne geostrateške konfiguracije: do pada Berlinskog zida, neuspeha liberalnog socijalizma s Miteranom u Francuskoj, a zatim do atentata 11. septembra što je stvorilo nove odnose u svetu. Od tog trenutka politika se povlači u korist religije i ponovo izbijaju sukobi civilizacija. Imate blok judeohrišćanske civilizacije: Evropu i Ameriku, nasuprot islamskom bloku. Naterani smo da biramo između jednog i drugog, tj. Džordž Buš ili Bin Laden, Koran ili Biblija...“¹

Kako vidimo, Onfre samo konstatuje da se mislilo da je '68. bila konačni trijumf onoga o čemu su govorili francuski prosvetitelji. Ali sam dodaje da je trebalo četrdeset i tri godine da se vidi da je ta prognoza bila pogrešna i teška zabluda. I da je religija još snažnije isplivala kao prvorazredna politička činjenica. A da se znalo da je to zabluda i da to može da se desi, možda bi vodeće političke snage Zapada bile u stanju da sve to predvide i da spreče razvoj događaja kakav je bio 11. septembar. A on je simbol mnogo značajnijih promena koje su zahvatile svet, nego što su direktne posledice samog napada na Svetski trgovinski centar i Pentagon.

Da se znalo da ideja multikulturalizma, koliko god lepo to zvučalo, nije lako ostvariv cilj, možda bi Zapad i dalje bio hrišćanski bez pridošlica, od kojih neki ne bi mogli da služe kao peta kolona onih koji žele da ga unište. Ali, to se nažalost nije htelo da zna. Mislilo se da će sve biti onako kako su prosvetitelji govorili. Da će opšti porast obrazovanja i blagostanja uticati da ljudima bude svejedno i da će im se „fućkati“ za Boga. Pa će onda, gde god da se nađu, funkcionisati kao građani kojima religijske vrednosti neće biti važne ako protivureče blagostanju. Pokazalo se da je to tragična zabluda (Rex 2007).

Pitanje koje se može postaviti jeste da li se sve to moglo predvideti, tj. da religije neće umreti, već da će nastaviti da i dalje igraju veliku političku i društvenu ulogu. Odgovor je jednostavan. Ne samo da je moglo, nego je to sasvim jasno opisano. Opisao je to pomenuti Alekis de Tokvil, ali ne samo on, nego i mnogi drugi mislioci, koji su videli da religija nije posledica nerazvijenosti i siromaštva, već da naprotiv može da ide rame uz rame sa razvojem nauke, tehnike i političkih i društvenih sloboda uopšte. SAD su bile poseban primer za to. To je država koja je u 19. veku dostigla najbrži razvoj materijalnih proizvodnih snaga i najviši stepen razvoja demokratije i savremenog političkog sistema. A sve to je ostvareno uz potpunu simbiozu religija i na njima zasnovanih verskih zajednica i političkih i društvenih delatnika. Tako se pokazalo da religija

¹ O tome kako religiologija utiče na politku SAD, pogledati u: Jevtić 2010.

nije obavezna prepreka napretku društva. Odnosno, da ako to jeste, a nekada jeste, onda to nije zbog same religije, već zbog niza okolnosti u kojima religija deluje i načina na koji ostvaruje svoj uticaj. I drugo, da to zavisi od priroda samih religija. Tačnije, da nisu sve iste i da ne izazivaju iste društvene i političke posledice.

Pomenuti Aleksis de Tokvil je to video i na to upozorio francusku i intelektualnu javnost zapadno-evropskog sveta. Za vreme svoga boravaka u SAD on je najpre video da je veza između religije i razvoja toga društva direktna. Tačnije, da je čitava država nastala, između ostalog, i kao potreba ostvarivanja hrišćanskih ideala.

Pre svega, Tokvil ističe činjenicu koju su moderna evropska društva potisnula. Ona se odnosi na shvatanje odnosa religije i politike. Moderna evropska društva polaze od činjenice da su ljudska prava neotuđiva, a među tim ljudskim pravima ističe se, kao jedno od fundamentalnih prava, pravo na slobodno prihvatanje, negovanje i isticanje verske pripadnosti i sloboda bogoslužnja. U isto vreme, ta društva ističu da religija i politika moraju biti odvojene. Ona su formirana na sekularnim pretpostavkama, tj. na odvajanju vere od države. Pri tome se kod mnogih, ali ne kod svih, pod sekularizmom ne shvata prosto institucionalno odvajanje religije od državnih institucija, već se manje ili više vodi borba protiv religije. Sa pokušajima da se pospeši njeno što skorije nestajanje, kako su francuski prosvetitelji očekivali. Sa druge strane, sama priroda religije je takva da ona obuhvata sve aspekte ljudskog života, znači i politiku i pravo, samim tim i državu. To onda znači, ako se dozvoljava ispovedanje slobode vere, da ne bi smeo da se sprečava i onaj deo religijskog učenja koji se tiče politike. Ali, kako mnoga moderna društva pokušavaju da to spreče, onda ona nemaju pravu slobodu religije. Dok istovremeno čuvaju pretpostavke da ta sloboda postoji. Za razliku od njih, Tokvil je jasno video da se religija i politika ne mogu odvojiti, bez zabrane pojedinih delova verskog učenja i kaže: „Uz svaku religiju ide i jedno političko shvatanje, koje mu je, po srodnosti pripojeno (Токвил 2002, 249)“.

Već sama ta činjenica jasno pokazuje da ako društvo želi da bude liberalno, da onda mora da dozvoli i ispovedanje vere. A kako vera podrazumeva i političko učenje, onda se i uticaj na politiku mora dozvoliti.

Pitanje je samo kako to učiniti. Postojanje državne vere u evropskim državama je sprečilo širenje liberalizma. Ona je imala monopol i sprečavala ne samo slobodno funkcionisanje drugih vera, nego i bilo kakav kritički duh u okviru same vladajuće religijske zajednice. I kao takva, državna vera je sprečavala razvoj društva. O tome Tokvil (2002, 249) veli:

„Još srećemo među nama pobožne hrišćane, čija pobožna duša voli da se hrani istinama zagrobnog života, oni će se bez sumnje pokrenuti u prilog ljudske slobode, koja je izvor svake moralne uzvišenosti. Hrišćanstvu koje je sve ljude

izjednačilo pred Bogom neće biti nemilo da vidi sve građane jednake pred zakonom. Ali, nekim čudom religija se uhvatila u kolo sa silama koje demokratija obara i često joj se dešava da odbacuje jednakost, koju inače voli, i da proklinje slobodu kao kakvog neprijatelja, a kad bi je uzela pod ruku mogla bi osvetiti njene napore.“

Rešenje je nađeno u pomenutom sekularizmu.² Ali je sekularizam različit u Evropi i u SAD. U Evropi se sekularizam pretvorio u oruđe za borbu protiv religije. I to je i danas. Bilo da je ta borba gruba, kakva je bila politika francuskih revolucionara prema rimokatoličkoj crkvi, bilo da je suptilna, kakva vlada danas u zapadnoevropskim društvima, kada se na sve moguće načine verske dogme nastoje razvodniti i predstaviti kao prepreka modernom načinu života. Tu se religija odvaja ne samo do države, nego i od politike. I stalno se forsira ta ideja da se religija i politika moraju odvojiti i da se nikako ne sme dozvoliti uticaj verskih zajednica na politički život. Za razliku od toga u SAD je stvoren specifičan sekularizam. Sekularizam koji je formalno odvojio veru od države, ali je nije odvojio od politike.

Tokvil (2002, 249) o tome veli:

„Najveći deo engleske Amerike naselili su ljudi koji pošto su se izuzeli ispod autoriteta pape, nisu se potčinili nikakvoj verskoj vlasti; doneli su, dakle, u Novi svet jedno hrišćanstvo koje ne bih umeo bolje ocrtati nego ako ga nazovem demokratskim i republikanskim: to će neobično pogodovati uspostavljanju republike i demokratije u javnim poslovima. Od početka, politika i religija su saglasne, i od toga doba nisu prestale takve biti.“

Tokvil nam ovde pokazuje da se politika u SAD, odnosno od momenta useljavanja Evropljana u britansku koloniju Ameriku stalno nalazila u saglasnosti sa religijom, koja je bila u funkciji uspostavljanja republike i demokratije. I iz toga se izvlači zaključak da su religijske ideje stajale u osnovi stvaranja američkog političkog sistema. A to je bilo sasvim drukčije u Evropi. Da je to tako potvrđuju i svi savremeni američki izvori. Tako je Džozef Griboski, predsednik Instituta za religiju i javne politike iz Vašingtona, rekao:

„Religijska sloboda je osnovni razlog uspeha američke republike. To je prva sloboda u Povelji o pravima. Naši osnivači nisu videli religiju kao privatnu stvar, koja nema odnose sa javnom politikom. Sasvim drukčije oni su videli religiju i religiozan narod, kao kamen temeljac naše demokratije i simbol naše vitalnosti kao nacije“.³

² O odnosu vere i sekularizam danas pogledati u: Биговић 2010.

³ Citirno prema: *Hearing on State Department Annual Report on International Religious Freedom Before the House International Relations Committee Subcommittee on international Terrorism Nuclear Non-proliferation and Human Rights*, pp. 1-2, Institut on Religion and Public Policy. Pogledati sajt www.religionandpolicy.org.

Dakle, savremeni autor potvrđuje ono što je Tokvil rekao vek i po ranije. Da je religija osnov američkog političkog poretka slično potvrđuje i politikolog religije Kent Vold:

„Ustav je jasno utvrdio sekularnu državu ili sekularnu vladu, ali čineći tako nije bilo namere da se religija spreči da ima uticaj na društvo uopšte i posebno na politiku. Upravo su religijske ideje imale snažan uticaj na sam Ustav i na politički sistem koji je tako stvoren. Religijske ideje su imale snažan uticaj na različite pokrete, uključujući onaj koji je doveo do ukidanja ropstva i i na unapređenje građanskih prava. Religijske institucije ostaju važna mesta gde narod uči građanske norme.“⁴

Time vidimo da je američki sekularizam sasvim drukčiji od sekularizma koji postoji u Evropi. Ovde je sekularizam u funkciji angažovanja religijskih ideala i religijskih aktivista u cilju ostvarivanja državne politike. A to je potvrda da je Aleksis de Tokvil veoma dobro procenio političke kapacitete religija.

Samim tim, to je veoma važno za politikologiju religije, jer se time vidi da Tokvil pokazuje kako religija obavezno ima svoje političko shvatanje. Samim tim, svako ko želi da proučava politiku, odnosno da se bavi politikologijom, ako želi da ima pravi uvid u stvari, mora da poznaje politikologiju religije. Zato što je religijski oblik svesti jedan od najrasprostranjenijih i najprisutnijih u društvu; samim tim, religija bitno utiče na politiku. A politikologija religije se bavi upravo samo time. Dakle, osnovni zaključak je da je nevažavanjem ovog stava, koji je izneo Tokvil, zapadna politikologija jako pogrešila, jer nije uzimala religijske činioce kao činioce koji utiču na politiku. Samim tim je načinila brojne greške, koje danas skupo plaća. O tome govore i osnivači Instituta za politikologiju religije iz Duisburga u Nemačkoj, proglašavajući za moto svog instituta sledeću rečenicu: „Ko ne razume religiju, ne može razumeti politiku (Innerhofer 2008)“. Kako je pomenuti Institut osnovan 1996. godine, to znači da do tada Nemci nisu razumeli politiku. Da su proučavali politikologiju religije, odnosno politička učenja religija, znali bi da Turci i drugi muslimani, koji su u milionskom broju pristigli u Nemačku ne mogu bez islama. A kako je u islamu vera neodvojiva od politike, moralo bi im biti jasno da će imigranti u ime slobode religije tražiti primenu šerijatskog prava na tlu Nemačke i time dovesti nemački pravni sistem u pitanje. Koliko je to belodana činjenica vidi se iz stavova koje je objavljivala najumerenija islamska zajednica na svetu – ona iz bivše SFRJ. U jednom od njenih najistaknutijih publikacija „Takvimu“, u broju za 1992, na str. 68, objavljeno sledeće: „Islam teži da

⁴ Citirano prema: Separation and Interaction: Religion and Politics in the United States. *U. S. Society & Values* (electronic journal of the U. S. Information Agency), vol. 2, no. 1, 1997, pp. 16.

uništi sve države i vlade bilo gdje na licu zemlje koje su suprotstavljene ideologiji i programu islama“.⁵

Mi smo to već govorili kada smo spomenuli multikulturalizam. Da su ideolozi zapadnog multikulturalizma imali u vidu da muslimani koji dođu na Zapad neće moći da se oslobode političkog učenja islama, verovatno bi dobro razmislili kada su otvarali svoje granice za potrebnu radnu snagu. Dobro bi razmislili odakle bi regrutovali nove radnike,⁶ zato što je određena politička kultura nastala na određenim religijskim pretpostavkama, tako da te pretpostavke bitno utiču na funkcionisanje jednog političkog poretka. Uzmimo npr. sekularizam. Zašto je sekularizam rođen u Evropi, odnosno kod hrišćana? Pa, zato što je priroda hrišćanstva takva da dozvoljava sekularizam. Isus je živio u najorganizovanijoj državi onog vremena – rimskom carstvu, i pokazao indiferentnost prema njoj, pozivajući svoje sledbenike da ga slede i postupaju isto. Zato hrišćani mogu da pokažu indiferentnost prema političkom uređenju i da prihvate svaki oblik političkog sistema. Za razliku od toga, Muhamed je delovao u plemenskoj zajednici. On je delovao kao verovesnik, prvosveštenik, svoju zajednicu je uređio kao državu i bio njen šef. Istovremeno, bio je vrhovni sudija i vrhovni komandant vojske. I to je primer kako mora biti uređena islamska zajednica. Dakle, to je put kojim se postiže spasenje posle smrti. Ako ga ne sledite, gorećete u paklu. Zato verni musliman ne može prihvatiti demokratiju. Tu činjenicu Zapadnjaci neće da vide. Rezultat može biti ili odustajanje od nametanja demokratije i od ljudskih prava po zapadnom modelu, ili rat do istrebljena, a to se mora izbeći po svaku cenu.

Posebno je važno da su u Evropi najžešće kritike prosvetitelja bile upućivane rimokatoličkoj crkvi. Ona je optuživana da je glavni stub retrogradnih apsolutističkih feudalnih monarhija. Nekako se iskristalisalo da je rimokatolička crkva sama po sebi neprilagodljiva demokratskim i republikanskim političkim sistemima. Tokvil je svojim radovima dokazao da to nije tačno na primeru rimokatolika u SAD.

SAD su, naime, pretežno protestantska zemlja. Ali su veoma brzo, posle prvih talasa useljenika, u novi svet krenuli i rimokatolici. Kao što su protestanti bežali od stega koje su nametale vladajuće crkve – rimokatolička i luteranska, tako su i rimokatolici bežali od ugnjetavanja kojim su ih izlagali protestanti. To je posebno bio slučaj sa irskim protestantima. Oni su bili pod vlašću anglikanske Engleske, koja je kao anglikanska rođena iz sukoba sa rimokatoličkom crkvom. Stoga je anglikanska crkva imala veoma neprijateljski odnos prema rimokatolicima.

⁵ O integraciji islama videti u: Liyakat 2011.

⁶ O tome pogledati u: Chris 2011.

Kada je posle američkog rata za nezavisnost 1776. godine Amerika nikla kao oaza verskih sloboda, veliki broj Iraca rimokatolika uputio se preko okeana, tražeći spas od verskih progona. Došavši u SAD, zatekli su sasvim drukčiju religijsku sliku, nego onu koju su ostavili kod kuće, gde je njihovom zemljom vladao engleski kralj koji je, istovremeno, bio i poglavar državne anglikanske crkve. U Tokvilovo vreme bilo je već mnogo rimokatolika u SAD (Tokvil 2002, 249). Ti rimokatolici, čija je crkva bila stub feudalnog poretka u Francuskoj protiv koga su ustale mase, u SAD je sa ogromnim oduševljenjem prihvatila sasvim drukčiji politički poredak. Poredak koji je bio sušta suprotnost poretku iza koga je u Francuskoj stajala rimokatolička crkva. Tokvil o tome veli:

„Ti katolici pokazuju veliku vernost u vršenju svoga bogoštovlja i puni su žara i revnosti u svojoj veri; oni, međutim čine najviše republikanski i najdemokratskiji sloj u Sjedinjenim državama“ (Tokvil 2002, 249).

Nije nelogično što Tokvil, znajući kako liberalni intelektualci u Francuskoj gledaju na religiozne rimokatolike, konstatuje da ta činjenica njih iznenađuje. Jer su oni glavnog protivnika imali u poretku iza koga je crkva snažno stajala. U SAD je situacija bila sasvim drukčija. Opisujući zašto su rimokatolici okrenuti poštovanju republikanskih i demokratskih tradicija, Tokvil kaže:

„Većina katolika je siromašna, pa im je potrebno da svi građani vladaju, da bi i oni ušli u vlast. Katolici su manjina, pa im je potrebno da se svačija prava poštuju, da bi bili sigurni da će i oni moći koristiti svoja. Ta dva razloga ih navode da, čak i nesvesno, prihvate političke doktrine koje bi prihvatili možda sa manje žara da su bogati i da preovlađuju“ (Tokvil 2002, 250).

Doduše, veoma je važno da Tokvil ovde ne isključuje da rimokatolici, ako bi bili u prilici da budu većinska zajednica, možda ne bi sa toliko žara branili demokratske principe, nego bi se ponašali kao u Evropi.

U svakom slučaju, najvažnija je činjenica da Tokvil snažno ističe da su religije bitno zainteresovane za politička pitanja i da se to ne može izbeći. Ono što je posebno važno jeste da Tokvil ističe da veza između slobode, prosvetljenosti i religije nije nemoguća, što je sušta suprotnost onom što su govorili francuski prosvetitelji.

„[...] ali Amerika je ipak još ono mesto na svetu gde je hrišćanska religija sačuvala najviše istinskog uticaja na duše ;a ništa ne pokazuje bolje koliko je ova korisna i prirodna čoveku, pošto je zemlja u kojoj ona vrši najveći uticaj istovremeno i najprosvetljenija i naslobodnija“ (Tokvil 2002, 252).

O tome da je vera sveprisutna i da utiče najsnažnije na političko ponašanje, dok je to u Evropi sasvim drukčije primetio je i napisao i vladika Nikolaj Velimirović, koji je dugo boravio u SAD. On opisuje kako ga je primio predsednik SAD Voren Harding (1921-1923):

„Kad sam se sastao sa predsednikom ja sam mu se između ostalog zahvalio,

što on u svojim govorima narodu opominje narod na Boga i na uzvišeni hrišćanski moral. 'Držite se Hrista, gospodine Predsedniče', rekoh, 'i on će Vas držati'. Predsednik brzo odgovori: 'Neka je On svima u pomoći, ja sam vaspitavan od detinjstva da se njega držim, i ja se u tome neću izmeniti'" (Мартиновић 2011, 56).

Govoreći dalje o povezanosti političara i religije navodi slučaj da je tadašnji ministar inostranih poslova Robert Lensing (1864-1928), dok je bio u funkciji ministra, pune dve godine svake nedelje držao deci predavanja o veri, u istoj crkvi u kojoj je vladika Nikolaj propovedao (Мартиновић 2011, 57).

Kako vidimo, to je trajna činjenica u istoriji SAD. Da se politika i religija nalaze u istom vozu i da vrhunski političari koriste religiju kao centralni nerv oko koga tkaju svoje praktične poteze. Tokvil je to jasno opisao i pokazao u svojoj knjizi. Ali, evropski čitaoci nisu na to obratili dovoljnu pažnju. Zato što je situacija u Evropi bila bitno drukčija. Tu su verske norme iz dana u dan nestajale iz života. I svi su živeli u ubeđenju da je odumiranje religije samo stvar vremena, kako nam je rekao Onfre.

Zato za onog ko je čitao Tokvila nije iznenađenje ponašanje pretposlednjeg predsednika SAD Džordža Buša mlađeg. On je, naime, stalno govorio kako je njegov vodeći politički filozof Isus Hrist sa kojim se, kako on govori, svakodnevno konsultovao oko političkih poteza koje će vući (Jevtić 2007b).

Tokvil na sledeći način opisuje zašto je religija bila neophodna SAD, odnosno Amerikancima, i to kao neophodan uslov za stvaranje SAD takvih kakve su:

„U Sjedinjenim državama postoji bezbrojno mnoštvo sekti. Sve se razlikuju po obredima kojima slave tvorca, ali se sve slažu u pogledu međusobnih dužnosti ljudi jednih prema drugima. Svaka sekta obožava, dakle, Boga na svoj način, ali sve one propovedaju isti moral u ime Boga. Ako je za čoveka kao pojedinca veoma korisno da mu vera bude ona prava, nije tako i za društvo. Društvo nema ničega da se boji, ni čemu da se nada u zagrobnom životu, i najvažnije mu je ne toliko da svi građani ispovedaju pravu veru, nego da ispovedaju neku veru. Uostalom, sve sekte u Sjedinjenim Državama pripadaju velikoj hrišćanskoj zajednici, hrišćanski moral je svuda isti“ (Токвил 2002, 252).

Iz ovoga se može zaključiti da je moral zasnovan na veri kod ljudi izgradio potrebu da se ponašaju u skladu sa dogovorima koje sa drugima prave. A to je osnov koji omogućuje uspešno realizovanje svih postavljenih zadataka. U privrednom smislu to znači napredak. Zato su SAD postigle da budu najrazvijenija zemlja na svetu. Konkretno govoreći, moral zasnovan na religiji i verskoj zajednici terao je preduzetnike da striktno poštuju dogovoreno. Ako je, recimo, bilo dogovoreno da se taj i taj dan isporuči toliko i toliko drvene građe i tog i tog kvaliteta, tako je i bilo. Sudovi nisu bili opterećeni sporovima takve vrste ili su bili daleko manje opterećeni nego u drugim delovima sveta,

gde se takve norme nisu poštovale. A sve je to rađalo jednu relaksiranu atmosferu za privredni napredak i rast životnog standarda.

A u političkom smislu to obavezno podrazumeva toleranciju, a ta tolerancija podrazumeva demokratiju. Bez tolerancije i poštovanja prava drugih, a svi su manjine, nije moguće ostvariti zajednički interes. Zato što niko nema snage da nametne svoju volju drugima. Upravo zbog toga Tokvil pokazuje kako religijske norme uređuju državu:

„Rekao sam već da se američki sveštenici svi izjašnjavaju za građansku slobodu, ne izuzimajući čak ni one koji ne prihvataju versku slobodu; ne viđa se, međutim, da podržavaju neki određeni politički sistem. Oni nastoje da ostanu po strani od javnih poslova i ne mešaju se u stranačke kombinacije“ (Токвил 2002, 252).

I tu je ključni odgovor za razumevanje uticaja religije na politički život, odnosno na politiku. Skoro svi ljudi su vezani za neku versku zajednicu. A sveštenici, tj. duhovne vođe svih tih sekta bezuslovno su i za poštovanje građanskih sloboda, što obavezno vodi u demokratiju. Posebno je važno, što Tokvil ističe, da čak ni oni koji su protiv verskih sloboda nisu protiv postojećeg demokratskog sistema. To je, uostalom, bio uslov njihovog preživljavanja. Setimo se samo npr. verske zajednice Amiša. Pitamo se kad bi oni preživeli poštujući versko uverenje da se ne služe silom, da nije postojao politički poredak u kome je bilo teško krivično delo ometanje života drugih, ma koliko vam oni bili nesimpatični.

Povodom toga, Tokvil nam daje ključno objašnjenje kako religije utiče na politiku u SAD:

„Ne može se dakle reći da u Sjedinjenim Državama religija ima neki uticaj na zakone ni na pojedinosti u političkim shvatanjima, nego ona usmerava naravi, i samo time što uređuje porodični život radi i na uređenju života u državi“ (Токвил 2002, 252).

Nema, dakle, direktnog delovanja verskih zajednica na kreiranje zakona i pravnog poretka na kome se zasniva politika. Ali se preko hrišćanskih vrednosti neguje ideja koja se transformiše u političku akciju i rađa određen politički poredak.

Koliko je religija važna i koliko je nezamislivo u Tokvilovo vreme bilo da budete nereligiozan u SAD, jer je religija smatrana neophodnom za očuvanje republikanskih institucija, najbolje pokazuju sledeće reči:

„Ne znam da li svi Amerikanci veruju, jer ko bi mogao pročitati šta je u dnu srca, ali siguran sam da religiju smatraju neophodnom za opstanak republikanskih institucija. Takvo shvatanje nije svojstveno samo jednoj klasi ili stranci nalazimo ga u svim slojevima“ (Токвил 2002, 253).

Ono što je posebno važno jeste da se u Evropi dugo smatralo da je religija, tj. hrišćanstvo glavni uzrok neslobode. I da bez uklanjanja hrišćanskih dogmi nema ni slobode. Tokvil je, analizirajući američku

situaciju, primetio da je tamo stanje sasvim drukčije. Tako je, po njemu, upravo širenje hrišćanstva bilo uslov širenja slobode.

„Amerikanci u svojim mislima tako potpuno poistovećuju hrišćanstvo i slobodu da je skoro nemoguće postići da zamisle jedno bez drugog... Video sam kako se Amerikanci udružuju kako bi slali sveštenike u nove države Zapada i da bi onde osnovali škole i crkve; boje se da se religija ne izgubi u tim šumama i da narod koji se tamo rađa neće biti isto tako slobodan, kao onaj iz koga je proizašao. Sretao sam bogate stanovnike Nove Engleske koji su napuštali zavičaj da bi otišli na obale Misurija ili u prerije Ilinoisa, da tamo udare temelje hrišćanstvu i slobodi... Mislite možda da ti ljudi delaju jedino imajući u vidu zagrobni život, ali varate se: večnost je samo jedna od njihovih briga. Kad ispituju te misionare hrišćanske civilizacije, veoma ćete se iznenaditi što će vam oni često govoriti o ovozemaljskim dobrima i što ćete naći političare gde ste verovali da vidite samo vernike. 'Sve su američke republike međusobno solidarne', reći će vam oni. 'Kad bi zapadne republike pale u anarhiju ili pod jaram despotizma, i republikanske institucije koje cvetaju na obalama Atlantika bile bi veoma ugrožene; u našem je, dakle, interesu da nove države budu pobožne, da bi nam omogućile da ostanemo slobodni'“ (Токвил 2002, 254).

Sasvim neobično tumačenje za svakog politikologa koji je naučio da analizira političke pojave i procese na sasvim drukčiji način. U kojoj se evropskoj politikološkoj školi uči da se demokratija, sloboda i republikanizam razvijaju preko hrišćanske misije? Ali, kako vidimo, Tokvil nam baš na to skreće pažnju da se u SAD razvijanjem hrišćanstva, i to preko hrišćanskih misionara koji su širili hrišćanstvo, razvijao politički sistem SAD. Za evropsku politikologiju to je kopernikanski obrt, zato u Evropi politikologija religije dugo nije mogla da se začne kao jedna od disciplina u okviru političkih nauka. Zato što je ovakav način razmišljanja bio skoro nezamisliv. Ali, kako vidimo, bez njega nije moguće razumeti nastanak političkog sistema zemlje, koja oblikuje svetsku politiku barem poslednjih pedesetak godina.

Zašto su evropski analitičari nemoćni da razumeju takve odnose religije i politike, Tokvil nam pokazuje sledećim rečima:

„Filozofi 18. veka vrlo su prosto objašnjavali postupno slabljenje vere. Verski žar, govorili su, mora se gasiti što se više uvećava sloboda i prosvetćenost. Nezgodno je samo što se činjenice ne slažu s tom teorijom“ (Токвил 2002, 255).

Filozofi 18. veka su njegovi zemljaci, prosvetitelji. Kako je to bilo juče za njega i njegove savremenike, on nema potrebe da spomene o kome se radi. Ali, nama je važno da preciziramo da se radi o prosvetiteljima. Dakle, Tokvil najjednostavnijim mogućim rečima pobija čitavu prosvetiteljsku teoriju o religiji. Zato što se on poziva na navedene dokaze, kojima ukazuje da je u SAD, zemlji gde se prosvetćenost i sloboda najviše razvila, to išlo upravo suprotno očekivanju prosvetitelja. U vreme prosvetitelja SAD su se tek rađale i oni nisu mogli da vide da je

tamo situacija sasvim drukčija nego u Evropi. Ali Tokvil je to primetio i obavestio francusku i evropsku intelektualnu javnost da ne slede u tim pitanjima prosvetitelje, ali ga oni nisu poslušali. Rezultate toga vidimo danas.

Govoreći o tome Tokvil dodaje:

„Pri dolasku u Ameriku prvo mi je pala u oči ta religiozna strana zemlje. Što sam duže boravio onde sve sam više zapažao krupne političke posledice koje su proisticale iz tih za mene novih stvari“ (Токвил 2002, 255).

Za politikologe, a politikologe religije posebno, ovo je kapitalna činjenica. Tokvil potertava da su krupne političke posledice proisticale iz religione stvarnosti SAD. Dakle jasno nas upozorava da se demokratska politika razvijala zbog prihvatanja i ostvarivanja religijskih ideala. Posebno važno za njega je bilo to, što je, iako rimokatolik, bez ikakve dvojbe priznavao da usled delovanja rimokatoličke crkve u njegovoj otadžbini „religija i duh slobode koračaju gotovo uvek u suprotnim pravcima. Ovde sam ih video prisno sjedinjene: vladali su zajedno na istom tlu (Tokvil 2002, 255).“ Znači video je u SAD ono što je u Evropi bilo nezamislivo.

Verovatno svi analitičari i čitaoci koji su odrasli u evropskom kulturnom miljeu, kada saznaju ove činjenice, sebi postavljaju pitanje kako je religija mogla da igra takvu ulogu u istoriji i sadašnjosti te velike zemlje, s obzirom da se ona obraća, pre svega, onome što se dešava izvan ovog života. Tokvil i tu daje odgovor i pokazuje da religija u SAD ide u suprotnom smeru od gore očekivanog pravca kretanja. Religija je u SAD okrenuta ovozemaljskom životu.⁷ Tokvil o tome veli:

„Ne samo da se Amerikanci svoje vere pridržavaju iz interesa, nego često u ovaj svet postavljaju interes koji čovek može imati da je se pridržava. U srednjem veku, sveštenici su govorili samo o zagrobnom životu; nisu mnogo marili da dokažu da iskreni hrišćanin može biti srećan i na ovom svetu. Ali američki propovednici stalno se vraćaju na zemlju i tek vrlo teško mogu od nje da odvoje pogled. Da bi jače dirnuli slušaoce, svakodneвно im ukazuju na to kako vera pogoduje slobodi i javnom redu, pa je čoveku često teško da razabere, kad ih sluša, je li glavna svrha religije da pribavi večno blaženstvo na onom svetu ili blagostanje na ovome“ (Токвил 2002, 479).

Već sama ova informacija pokazuje zašto je religija u SAD mogla da bude jedan od najvažnijih društvenih i političkih pokretača, što u Evropi nije bila. Naime, kako ovde vidimo, Tokvil pokazuje da propovednici u SAD propovedaju da religija ima za osnovnu funkciju da obezbedi slobodu i prosperitet svojim privrženicima. I da isto tako pomogne vlastima u održavanju javnog reda koji je uslov za uspešno funkcionisanje društva. Kako su SAD zaista uspela da do maksimuma

⁷ O jeziku koji religija koristi, pogledati u: Đorđević 2009.

razviju materijalne proizvodne snage (Guest 2010), a da istovremeno izgrade najliberalniji politički poredak, vidi se da su sveštenici, odnosno propovednici, bili jedan od važnijih činilaca u stvaranju takvog sistema vrednosti i takvog političkog poretka.

Za sam kraj teksta, veoma je važno podvući sledeće. Aleksis de Tokvil je svojim istraživanjem političkog sistema u SAD uspeo da nam pokaže da su predstavnici francuskog prosvetiteljstva: Holbah, Helvecijus, Dalamber, Didro – ni Volter nije bio daleko sa deizmom – svojim shvatanjem religije, zasnovanim na njihovom sopstvenom iskustvu sa rimokatoličkom crkvom u Francuskoj pogrešno zaključili da su koreni religioznosti posledica neprosvećenosti i siromaštva i da će sa porastom stepena obrazovanja i porastom životnog standarda nestati. Zatim, da se jedinstvo religija i politike bezuslovno mora pretvoriti u tiraniju, te ih po svaku cenu treba odvojiti.

Tokvil je na primeru SAD pokazao da rezultat može biti sasvim suprotan od očekivanja prosvetitelja. Naime, Amerika je dostigla najviši stepen političkih sloboda i izgradila najliberalniji sistem vrednosti uz potpunu simbiozu, kooperaciju, pa čak i uz ideološku podlogu, koju je religija davala. Samim time, njegovo delo je značajno za politikologiju religije. I to višestruko. Prvo, jasno je istakao da svaka religija ima i svoje političko učenje. Stoga, ako društvo hoće da poštuje slobodu ispovedanja vere, mora da toleriše i onaj deo religije koji se bavi politikom. Samim tim postaje jasno da religija mora da utiče na politiku na ovaj ili onaj način. Time je dao zadatak politikolozima da proučavaju stepen i vrste uticaja religije na politiku. Istraživanja nastala na osnovu toga doprinela su rađanju politikologije religije. Zato što u meri u kojoj su politikolozi sagledavali da je uticaj religije na politiku neizbežan, u toj su meri toj činjenici posvećivali pažnju. A Tokvil im je svojim delom ukazao da će se to morati uvažiti želi li se politika razumeti.

Posebno je važno da je njegov stav o sprezi politike i religije u SAD posebna inspiracija onima koji su se bavili političkim sistemom ove velike zemlje. Kao posledica, rađa se sasvim posebna oblast, politikologije religije, koja se bavi specijalno uticajem religije na politiku SAD. A SAD daju ton svetskoj politici i bez razumevanja vektora koji pokreću ovu veliku zemlju nije moguće razumeti politiku uopšte. Najvažniji deo onog što se u poslednjim decenijama 20. i u prvoj deceniji 21. veka desilo u spoljnoj politici SAD, poseban je dokaz za to. Njihova borba sa terorizmom se svela na borbu sa jednim specifičnim terorizmom koji svoju inspiraciju nalazi u islamu. Želeli to da priznaju ili ne, Amerikanci su uvučeni u sukob koji se, protivno volji većinske Amerike, od strane njihovih protivnika, ali i od strane mnogih umerenih muslimana, doživljava kao nastavak srednjovekovnih krstaških pohoda. A Tokvil je sve to nagovestio svojim grandioznim delom "O Demokratija u Americi", koje se smatra jednim od najznačajnijih dela posvećenih

nastanku SAD.

LITERATURA

- Биговић, Радован. 2010. Вера у постмодерном и постсекуларном свету. *Теме* 34 (4).
- Валчић-Лазовић, Нада. 2009. Демократија је промашила циљ. *НИИ* 3044.
- Voltaire, Francois Marie Arouet. 2009. *Oeuvres completes*. XXVII. Paris.
- Guest, Mathew. 2010. Evangelicalism and Capitalism in Transatlantic Context. *Политикологија религије* 4 (2): 257–80.
- Đorđević, Dragoljub B. 2009. The Sociological Understanding of the Language of Religion. What is the Word About? *Политикологија религије* 4 (2).
- Innerhofer, Ian. 2008. A Short Portrait of the Development of the 'Political Science of Religion' in the German-speaking Countries. *Политикологија религије* 2 (1): 193–96.
- Jevtić, Miroljub. 2007a. Political Science and Religion. *Политикологија религије* 1 (1): 59–69.
- _____. 2007b. Position of President and Religion within Political System of USA. *Политикологија религије* 1 (2).
- _____. 2010. Christian Fundamentalism and US-Euroasian Policy. *Теме* 34 (1).
- Коларић, Иван. 1998. *Филозофија*. Ужице.
- Chris, Allen. 2011. Fear and Loathing: The Political Discourse in Relation to Muslims and Islam in the British Contemporary Setting. *Политикологија религије* 5 (1).
- Liyakat, Takim. 2011. The Indigenization and Politicization of American Islam. *Политикологија религије* 5 (1): 115–28.
- Мартиновић, Ксенија. 2011. *Политичке оријентације у делима владике Николаја Велимировића*. Београд: Центар за проучавање религије и верску толеранцију.
- Онфре, Мишел. 2005. *Атеолошка расправа*. Београд: Рад.
- Rex, John. 2007. Secular Substitutes for Religion in the Modern World. *Политикологија религије* 1 (1).
- Токвил, Алексис де. 2002. *О демократији у Америци*. Нови Сад и Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Holbach, Paul-Henri Thiry. 2006. *Le Christianisme dévoilé*. Paris.

Miroljub Jevtić, University of Belgrade, Faculty of Political Sciences, Belgrade

ALEXIS DE TOCQUEVILLE AS FORERUNNER OF POLITOLGY OF RELIGION

Abstract

Politology of Religion, one of the youngest in the field of political sciences, and non-theological sciences on religion, had its forerunners. One of the most important forerunners was Alexis de Tocqueville (1805-1859). In his works Tocqueville showed in detail how the French Enlightenment philosopher's thesis, on economic underdevelopment and ignorance as the main sources of religion, are wrong. Also he showed that each religion has a political doctrine. That's why religion and politics are

inseparable for him. This induced political scientists to analyze how religion affects on political attitudes. Dealing in this way Alexis de Tocqueville contributed to the birth of Politology of religion.

Key Words: Politology of Religion, Alexis de Tocqueville, Religion, Politics, Enlightenment philosophy.